

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

Допущено до захисту
Завідувач кафедри

(nidnuc)

« » 20 p.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 051 «Економіка»

за магістерською програмою професійного спрямування
«Теорії та моделі управління економікою»

на тему: **«Світ-системний підхід до аналізу процесу ринкової трансформації в Україні»**

Виконавець:

студентка факультету економіки та управління
підприємництвом
Пушкова Раїса Георгіївна_

/підпис/

Науковий керівник:

К.Е.Н., ДОЦЕНТ

Грималюк Андрій Вікторович

/підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СВІТ-СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ.....	7
1.1. Класична версія світ-системного аналізу.....	7
1.2. Теорія капіталістичної світ-системи в ХХІ ст.....	14
1.3. Історичний процес розпаду ядра капіталістичної світ-системи в ХХІ ст.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ АНАЛІЗУ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	26
2.1. Підхід до аналізу ринкової трансформації з позиції державного капіталізму.....	26
2.2. Модель керованої ринкової трансформації	49
2.3. Перспективи свідомого використання механізму економічного циклу для управління промисловим розвитком	54
РОЗДІЛ 3. КАПІТАЛІСТИЧНА СВІТ-СИСТЕМА І РИНКОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В УКРАЇНІ.....	59
3.1. Неоліберальна модель стихійної ринкової трансформації і становлення в Україні периферійного капіталізму	59
3.2. Модель керованої ринкової трансформації та перспективи нової індустріалізації української економіки.....	64
3.3. Контроль суспільства над державою як умова керованої ринкової трансформації.....	68
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність даної теми визначається тим, що в даний час Україна знаходиться в свого роду точці біфуркації, що визначає траєкторію її подальшого руху. При цьому, з одного боку, світовий досвід показує, що в XX і тим більше в XXI ст. економічний ривок вперед можливий лише на основі державного капіталізму, який передбачає керований розвиток економіки. Але, з іншого боку, модель державного капіталізму протилежна тій моделі стихійного капіталізму, яку західне ядро капіталістичної світ-системи за посередництвом МВФ, Світового банку, СОТ та іншими шляхами прагне нав'язати країнам периферії. Світ-системний аналіз показує, що з точки зору західного ядра капіталістичної світ-системи така стратегія цілком доцільна. Вона спрямована на те, щоб в зародку зупинити саму можливість утворення нових конкурентоспроможних ядер світ-системи, подібних тому, що формується в Східній Азії. Тому світ-системний аналіз дозволяє категоріально розкрити закономірний характер залежності між політико-економічною структурою сучасного світу і застарілою моделлю ринкової трансформації в Україні. Таким чином, актуальність світ-системного підходу визначається тим, що він об'єктивно спрямований проти спрощених уявлень про шляхи подальшої ринкової трансформації України, відповідно до яких зняття поверхневих корупційних нашарувань і нової хвилі приватизації досить для успішного розвитку української економіки.

Світ-системний підхід до аналізу ринкової трансформації в Україні не є чимось новим для кафедри загальної економічної теорії і економічної політики ОНЕУ. Останнім часом він фактично став однією з нових кафедральних наукових традицій, яка носить ще переважно усний характер. Тому виникає можливість скористатися тією обставиною, що ці перспективні багатообіцяючі ідеї ще не встигли отримати відповідного письмового втілення і спробувати в силу своїх можливостей просто надати письмову форму тим науковим ідеям, які вже носяться в повітрі і широко обговорюються на кафедрі.

Слід також враховувати, що у вітчизняній економічній літературі цей підхід не отримав ще широкого розповсюдження. З одного боку, є велика переважно закордонна література, присвячена світ-системному аналізу, починаючи з праць Іммануїла Валлерстайна і закінчуючи їх широким обговоренням в ході триваючої наукової дискусії між його прихильниками і противниками. З іншого боку, існує не менш велика вітчизняна література, присвячена аналізу процесу ринкової трансформації в Україні, представлена, перш за все, роботами А.К.Покритана, М.І. Зверякова, Л.Л. Жданової, В.П.Гейца, А.А.Гріценко і ін. авторів, в яких глибоко проаналізовані об'єктивний економічний зміст ринкової трансформації в Україні і розроблена теоретична модель керованого розвитку, що визначає ту економічну політику держави, яка необхідна для структурної перебудови та технологічної модернізації національної економіки в процесі реіндустріалізації. Однак потенційні можливості світ-системного аналізу використовуються для наукового обґрунтування такої економічної стратегії ще далеко не повністю.

Тому *метою дослідження* є більш широке використання наукових можливостей світ-системного підходу для розробки проблем керованого розвитку національної економіки і для з'єднання двох процесів досліджень, що паралельно протікають, один з яких пов'язаний з розвитком світ-системного аналізу, а інший - з науковим обґрунтуванням шляхів ринкової трансформації України.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі *завдання дослідження*:

- дослідити процес розколу ядра капіталістичної світ-системи та освіти нового світ-системного ядра в Східній Азії, який розпочався в ХХІ ст.;
- проаналізувати перспективи подальшого розвитку світ-системного підходу в ХХІ ст.;
- провести порівняльний аналіз класичної моделі стихійної ринкової трансформації та сучасної моделі керованої ринкової трансформації;

- вивчити взаємозв'язок процесів ринкової трансформації та індустріалізації економіки;
- оцінити вплив капіталістичної світ-системи на ринкову трансформацію в Україні;
- проаналізувати неоліберальну модель стихійної ринкової трансформації України в контексті світ-системного підходу;
- оцінити перспективи технологічної модернізації національної економіки в процесі керованої ринкової трансформації.
- обґрунтувати значення контролю суспільства над державою як найважливішої умови керованої ринкової трансформації.

Об'єктом дослідження є процес ринкової трансформації національної економіки та його суперечності, а також історично сформовані форми руху цих протиріч.

Предметом дослідження є ступінь адекватності сформованої моделі ринкової трансформації України об'єктивному економічному змісту цього перехідного процесу, що розглядається в глобальному історичному контексті розпадається ядра капіталістичної світ-системи.

Методи дослідження. Найважливішою методологічною основою дослідження служить світ-системний підхід до аналізу, сутність якого полягає в розгляді світової економіки як єдиної системи, в структурі якої головна роль належить політико-економічним відносинам, що складаються між ядром і периферією. Методологія світ-системного аналізу передбачає, з одного боку, такі фундаментальні, загальнонаукові підходи, як діалектика і детермінізм, і, з іншого боку, такі конкретні наукові принципи, як історизм і системність. Це дозволяє органічно поєднати світ-системний аналіз з методологічними принципами системно-діяльнісного підходу, іманентного Одеській школі економічної думки. Крім того, в дослідженні послідовно використовується загальний метод наукової абстракції, на основі якого побудована вся логічна структура роботи і її поділ на частини, в першій з яких розглядаються питання світ-системного аналізу, абстраговані від специфіки вітчизняної економіки, у

другій - проблеми ринкової трансформації України, абстрактні від світ-системного підходу, і, нарешті, в третьому розділі світ-системний підхід з'єднується з аналізом процесу ринкової трансформації.

Інформаційна база дослідження включає роботи І.Валлерстайна і його послідовників, присвячені світ-системному аналізу; матеріали багаторічної наукової дискусії між прихильниками і противниками світ-системного підходу, публікації А.К.Покритана, що розкривають об'єктивне економічний зміст ринкової трансформації в Україні, наукові монографії та статті М.І.Зверякова, Л.Л.Ждановой, присвячені світовій і вітчизняній економіці; публікації В.П.Гейца, А.А.Гріценко та інших вітчизняних економістів; обговорення доповіді Дж.Фокса про протекціонізм і свободу торгівлі, опублікованого в журналі «Економіка України», нормативно-законодавчі акти України й інших країн, матеріали наукових конференцій і досліджень, звіти та аналітичні матеріали відповідних державних органів та ін.

Елементи наукової новизни пов'язані як зі спробою розробки самого світ-системного підходу, так і з його застосуванням до аналізу процесу ринкової трансформації в Україні. У плані подальшої розробки світ-системного аналізу головним елементом наукової новизни видається положення про початок розпаду ядра капіталістичної світ-системи, що відкриває потенційні можливості утворення її нових ядер. Відносно аналізу вітчизняної економіки певний елемент новизни укладений в положенні про такий активний вплив цих глобальних процесів на ринкову трансформацію в Україні, яка сприяє збереженню тут застарілої моделі розвитку, що не відповідає об'єктивній потребі національної економіки в технологічній модернізації та структурній перебудові. Разом з тим слід підкреслити, що новизна цих положень є відносною в тому сенсі, що, як уже зазначалося вище, вони широко обговорюються на кафедрах, але в той же час ще не розкриті в економічній літературі.

ВИСНОВКИ

1. Важке економічне становище України багато в чому пояснюється тим, що під виглядом неоліберального дерегулювання їй наполегливо нав'язується давно застаріла ліберальна модель стихійної ринкової трансформації. Це відбувається багато в чому тому, що, кажучи категоріями світ-системного аналізу Іммануїла Валлерстайна, традиційне ядро капіталістичної світ-системи всіма силами прагне зберегти таку застарілу модель розвитку в країнах периферійного капіталізму.

2. Межу тим весь світовий досвід показує, що в дійсності успіху досягають лише ті країни, які створюють сучасну модель керованого розвитку і керованої ринкової трансформації. Саме ці в основному азіатські країни і, перш за все, Китай утворюють нове, східне ядро, яке вступає в конкурентну боротьбу зі старим, західним ядром капіталістичної світ-системи. І ми бачимо, що традиційний центр світ-системи починає запекло чинити опір посиленню цього нового, азіатського центру, не зупиняючись перед перспективою широкомасштабної торгової війни, яка може сприяти новому глобальній кризі.

3. При цьому гострота ситуації посилюється тією обставиною, що в перспективі в процесі починається розпаду єдиного перш ядра капіталістичної світ-системи можуть виникати все нові і нові «ядра». В принципі при сприятливих умовах цей процес не виключений і на пострадянському просторі, ще який володіє залишками колишнього науково-виробничого потенціалу. Тому немає нічого дивного в тому, що традиційне західний центр капіталістичної світ-системи активно прагне нав'язати периферії і, перш за все, пострадянським країнам таку застарілу неоліберальну модель економіки, яка в зародку блокує будь-яку можливість утворення тут конкуруючих світ-системних центрів.

4. Причини економічного відставання України треба шукати не тільки в політиці тієї чи іншої уряду або президента, а й, перш за все - в повній неадекватності самої моделі ринкової трансформації, нав'язаної Україні. Це

взагалі не модель ХХІ ст., і цілком природно, що в сучасних умовах вона не працює. Найближче вона до класичної моделі ринкової трансформації, яка була характерна для Англії позаминулого століття. І якщо Україна не замінить цю давно застарілу модель ринкової трансформації, перейшовши до сучасної моделі керованого розвитку, то вона ризикує надовго залишитися однією з найбільш відсталих країн периферійного капіталізму.

5. На даному ступені історичного розвитку панівною стає модель керованого розвитку, коли суспільство, виступаючи в якості єдиного колективного суб'єкта, свідомо використовує об'єктивні економічні закони капіталізму для розвитку своїх продуктивних сил. Ключовою умовою моделі керованої ринкової трансформації є контроль суспільства над державою. Саме цей контроль опосередковує свідоме використання суспільством ринкових відносин. Форми контролю суспільства над державою досить різноманітні. Наприклад, якщо для Китаю характерна партійна форма такого контролю, то в європейських країнах склалися інші, непартійні, набагато більш демократичні форми контролю.

6. У цьому відношенні в Україні все ще триває перехідний період. Партійна форма контролю давно вже не діє, а більш сучасні демократичні форми, властиві європейським країнам, ще не склалися, і в результаті фактично не діють взагалі ніякі механізми контролю суспільства над державою. Багато в чому саме тому для України характерна не сучасна модель керованої ринкової трансформації, а ліберальна модель англійського типу, яка була властива Англії в ХІХ в. Вона давно застаріла, і в сучасних умовах веде не до стихійної індустріалізації, а, навпаки, до деіндустріалізації економіки. Звідси - необхідність переходу до нової моделі розвитку, яка передбачає ту чи іншу форму контролю суспільства над державою. Таким чином, контроль суспільства над державою виступає як економічна категорія і органічно входить в предмет економічної теорії як теоретичне відображення історичної необхідності переходу до сучасної моделі ринкової трансформації.

7. В якійсь мірі фактична відсутність на загальнодержавному рівні сучасної моделі управління ринковою трансформацією в Україні може бути компенсовано її частковою реалізацією на місцевому рівні. Йдеться про можливість створити модель свідомого використання ринкових відносин для локального економічного розвитку за допомогою публічного управління та адміністрування на рівні територіальних громад. Оскільки на загальнонаціональному рівні не працюють механізми контролю суспільства над державою, аналогічні механізми повинні створюватися на місцевому рівні територіальних громад і виступати у вигляді інститутів локального економічного розвитку. Тим самим пануванню в Україні застарілої моделі ринкової трансформації можна протиставити сучасну модель публічного управління розвитком на рівні територіальних громад.

8. Так чином, світ-системний підхід допомагає категоріально осмислити і глибше зрозуміти не тільки природу того активної протидії, з яким стикається розгортається в ХХІ ст. об'єктивний історичний процес розщеплення єдиного перш ядра капіталістичної світ-системи, а й багато проблем ринкової трансформації України, пов'язані з панівною тут застарілою моделлю розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валлерстайн И. Исторический капитализм. Капиталистическая цивилизация / И. Валлерстайн. — М.: Товарищество научных изданий КМК, 2008
2. Frank A. G. Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology // A. G. Frank. Latin America: Underdevelopment and Revolution. New York, 1969
- 3.. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV — XVIII вв. Т. 3. Время мира. М., 1992
4. I. Wallerstein. World-Systems Analysis // Social Theory Today/ Ed. by A. Giddens & J. H. Turner. - Cambridge: Polity Press, 1987, - P. 309 - 324.
5. Виробництво окремих видів продукції машинобудування (тис. шт.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Власова Л. Ставка на инновационное развитие / Л. Власова // Экономика и жизнь. — 2009. — № 15.
7. Власов М. Е. Можно ли применять схемы воспроизводства Маркса к хозяйству СССР / М. Е. Власов // Проблемы экономики. — 1931. — № 10–12
8. Эрроу К. Дж. Информация и экономическое поведение / К. Дж. Эрроу // Вопросы экономики. - 1995. - № 5
9. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт. — М.: Дело, 2003. — 360 с.
10. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени. — М.: Алетейя, 2017
11. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. Б. Л. Иноземцева. — М.: Логос, 2004
12. Уокер Р. Карл Маркс меж двух миров: антиномии «Адама Смита в Пекине» Джованни Арриги // Пушкин. 2009. № 2.
13. Кузьмин В. Ползучий рост экономики // Зеркало недели. — 2018. — № 29.
14. Минакова Н. В. Устойчивый рост в условиях открытой экономики // США и Канада: экономика, политика, культура. — 2018. — № 1
15. Ослунд А. Миф о коллапсе производства после крушения коммунизма // Вопросы экономики. — 2001. — № 7

16. Дынкин А. Мировые экономические тренды // Вольная экономика. – 2018. – № 5
17. Корнаи Я. Трансформационный спад // Вопросы экономики. – 1994. – № 3
18. Франк А.Г. Формационные переходы и мифологемы способов производства // Восток. 1992. № 2
19. Франк А.Г. Смещение мировых центров с Востока на Запад // Латинская Америка. 1993. № 2. С. 12.
20. Фурсов А.И. Возникновение капитализма и европейское общество сквозь призму конъюнктурного подхода // Социологические исследования. 1991. № 11. С. 37-47.
21. Царев Р.Ю. Концепция мир-системы И. Валлерстайна: генезис и сущность. Автореферат диссертации. Курган, 2002. — 20 с.
22. Красникова Е.В. Особенности становления постсоциалистического капитализма. – М. : ТЕИС, 2005. – 264 с.
23. Зверяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв’язання // Економіка України. – 2017. – № 12. – С. 3–12.
24. Зверяков М.И. Теоретические проблемы национальной экономической системы / моногр. – Одесса: Астропринт, 2012. – 235 с.
25. Зверяков М.И. Промышленная политика и механизм ее реализации // Экономика Украины. – 2016 - № 6. – с.3-18.
26. Autor, D. “Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation.” Journal of Economic Perspectives, 29:3,2015, Summer, pp. 3-30.
27. Yglesias, Matthew. Elizabeth Warren has a plan to save capitalism. – The New York Times – December 31, 2018.
28. Бергер Я.М. Экономическая стратегия Китая. – М.: Форум, 2009 – 560 с.
29. John Weiss. The Economics of Industrial Development -NY Taylor & Francis, 2010 – 240 p.
30. Qunhui Huang.China's Industrialization Process. Singapore: Springer Singapore,2018.-275p.

31. Фокс Дж. Торговая политика США – время начать сначала – Экономика Украины, 2017 - №5-6 - с.4-16.
32. Геец В.П. Почему опять пришло время начинать сначала? – Экономика Украины, № 5-6 – 2017 - с.31-38.
33. Гриценко А.А. Логико-исторические основы кардинальных экономических перемен и перехода к реконструктивному развитию – Экономика Украины, № 5-6 – 2017 – с. 39-57.
34. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. / Л.Л.Жданова. – Одеса: Астропринт, 2014. – 296 с.
26. Зверяков М.И. Теоретическая парадигма устойчивого развития и украинские реалии. // Экономика Украины. – 2018. - №10. – с.10-31.
35. Венский институт сравнительных экономических исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wiiw.ac.at/ukraine-overview-ce-14.html>.
36. Гальчинський А. С., Геець В. М. та ін. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки). Шляхом Європейської інтеграції : моногр / Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування НАН України, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004
37. Геець В. М. Економіка України 2016 року // Бизнес. — 2016. — № 11. — С. 20–21.
38. Державна служба статистики України : Офіційний сайт. Економічна статистика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
39. Дорошев И. Против извращения марксистской теории воспроизводства / И. Дорошев, А. Румянцев // Коммунист. — 1955. — № 2. — С. 13–20.
40. Дятлов С. А. Информационно-сетевая экономика: структура, динамика, регулирование / С. А. Дятлов, В. П. Марьяненко, Т. А. Селищева — М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. — 414 с.

41. Зверяков М. І. Про зміну моделі економічного розвитку /Зверяков М. І. // Економіка України. — 2015. — № 6. — С. 41–49.
42. Зверяков М. І. Пізнавальний потенціал політичної економії [Текст] / М. І. Зверяков // Економічна теорія . – 2012. – № 3. – С. 5–14.
43. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної за 2017 рік // Аналітична довідка / МОН України ; УкрІН- ТЕІ. — Київ, 2018.
44. Статистичний щорічник України за 2017 рік / за ред. І. Є. Варнера // Державна служба статистики України. — К., 2018. — 541 с.
45. Статистичний щорічник України за 2016 рік. — Київ: Державна служба статистики України, 2017. — 611 с.
46. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ре. О. Г. Осауленка. — Київ: Державна служба статистики України, 2014. — 534 с.
47. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. — Київ: Державна служба статистики України, 2013. — 552 с.
48. Теория капитала и экономического роста: учебное пособие / под ред. С. С. Дзарасова. — М.: Издательство МГУ, 2004. — 400 с.
49. Шараг О. С. Капіталоємність та її динаміка в трансформаційній економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук за спец. 08.00.01 / О. С. Шараг. — Одеса, 2017. — 19 с.
50. Шараг Е. С. Динамика капиталоемкости украинской экономики в XXI веке/ Е. С. Шараг // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах глобалізації: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання», 2 грудня 2016 р. — Одеса, 2016. — С. 80–82.
51. Шараг Е. С. Технический прогресс и эффективность использования производственных ресурсов в украинской экономике/ Е. С. Шараг // Модернізація української економіки: виклики і можливості економічного зростання»: матеріали міжнародної Інтернет конференції 15 лютого 2017 р. — Київ, 2017. — С. 57–61.
- 51.Норт Д. (1997), Институты, институциональные изменения и функционирование экономики, М.: Начала, гл.1, 9-11.
- 52 .Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности.

Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 1999. — XXVI, 262 с.

53. Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора. Пер. с англ. — М.: МГУ, ИНФРА, 1997. — 639 с.
54. New Approaches to Economic Challenges - A Framework Paper, OECD, Paris, May 2012
55. New Approaches to Economic Challenges: A sustainable and inclusive growth agenda, ©OECD Yearbook 2015, www.oecd.org/naec
56. Мировая экономика: учебник. — под ред. Кудрова В.М. — М.: БЕК, 2004.
57. Основы современной экономики: Учеб. / В.М. Козырев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2005
58. Управление финансами в государственных органах исполнительной власти М.: Мобиле, 2003.
59. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. — М., 1990.
60. Шамхалов Ф. Государство и экономика. Основы взаимодействия: Учебник. — М.: Экономика, 2005
61. Сисмонди Симонд Ж. Новые начала политической экономии или О богатстве в его отношении к народонаселению / Симонд де Сисмонди Ж. Том I. — М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1936.
62. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег / Дж. М. Кейнс. — М.: Прогресс, 1978.
63. Хаберлер Г. Процветание и депрессия: теоретический анализ циклических колебаний / Готфрид Хаберлер — Челябинск: Социум, 2005.
64. Robinson J. (1956). The Accumulation of Capital. London: Macmillan & Co Ltd.
65. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [текст] / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. ун-т Высшая школа экономики. — М.: Изд. дом гос. ун-та Высшей школы экономики, 2011. — 384 с.
66. Ушаков А. С. Развитие виртуальных экономических отношений и воспроизводство фиктивного капитала // Общество и право. 2014. №3 (49). С.312-317.

67. High-technology exports (% of manufactured exports) [Electronic resource]. — Access mode: <http://data.worldbank.org/indicator/>
68. Аборнева О. Государственное регулирование и поддержка малого предпринимательства (региональный аспект) // Проблемы теории и практики управления. — 2004. — № 2.